

Ateş, hava ve su ile birlikte yeryüzünde dört temel elementten biri olarak kabul edilen toprak; batı sanatında gerek mitolojik tanrıların kadın figürlerinde sembolize edilmiş şekliyle ve gerekse de değişik anlatımlarda karakterize edilmiş sahnelerde karşımıza çıkmaktadır.

Bütün milletlerin düşünce yapılarında, hayatı ve evreni algılamaya ait görüşlerinde önemli bir yere sahip olan mitolojiler, sanatsal anlayışın da önemli bir niteliğini taşırlar. Özellikle Yunan mitolojisi, batı dünyasını bu anlamda derinden etkilemiştir.

Avrupa sanatının esin kaynaklarından biri olan mitolojinin, erken dönemlerden itibaren ortaya konulan eserlerde kendini hissettirmesi, doğal olarak dört elementin tanrıçalarının da sembolik anlatımlarını doğurdu. Toprak tanrıçaları, insanın bolluk ve bereket içerisinde yaşamalarını sağlamalarından dolayı, heykelerde ve resimde oldukça sık kullanılan ve se-verek işlenen bir konu olmuştur.

Yunanlılar'ın birinci yer ilahı **Gaia** idi. Bununla birlikte daha çok bilinen, Latinlerce "**Ceres**" adı verilen bereket ve bolluk tanrıçası **Demeter** idi. Demeter'in **Persephone** adlı bir kızı vardı. Bir gün Persephone yeraltı tanrısı tarafından kaçırılır. Bu olay Demeter'e büyük bir acı yaşatır. Bunun üzerine Demeter, bütün armağanlarını topraktan çekip alır. Yeşil çiçekli topraklar buzlarla kaplanır, donmuş bir bozkıra döner. Demeter kızını görün-ceye kadar, toprak insanlara birşey vermez. Sonunda Zeus'un isteği ile yeraltı tanrısı, Demeter'e kızını geri gönderir. Ancak Persephone, yılın dört ayını yeraltı ülkesinde geçirecektir. Demeter, kızının geri dönmesiyle birlikte tarlaları, köyleri, kasabaları meyvelere boğar, yemyeşil ağaçlar açtırır.¹

Mitolojik hikayenin ana temasını oluşturan trajik ayrılık, Demeter'in sembolize edildiği sahnelerde, kucağında çocuk emzirirken gösterilen tablo ve heykelerde hem annenin doğurganlığı, üretkenliği ve hem de kavuşmanın sevinci yansıtılır. M.S. I. yüzyılın son-larına doğru Roma'da yapılan bir rölyefte (Resim 1) toprak, hava ve su birlikte yer alır. Ortada sembolize edilen toprağın her iki kolunda birer çocuk figürü bulunur. Rölyef, yanında buğday başakları, çiçekler ve hemen altında kendisinin sunduğu ürünlerden beslenen hayvanlarla etrafına bereket saçan bu iyilik tanrıçasını her yönü ile mükemmel bir şekilde tasvir eder.²

Geç Gotik döneme ait İtalya'daki **Sienna Belediye Dairesi** süslemeleri arasında toprak tanrıçalarından Gaia'nın rölyefi mermer bir blok üzerine oturtulmuş şekilde ve kucağında kitabı andıran bir nesne ile sahnelenmiştir.³ (Resim 2)

Toprağın kadın tanrıçalar şeklinde betimlendiği sahneler Rönesans ve Barok Dönemi sanatçıları için de ilgi duyulan konulardan biri olmuştur. **Hans Van Aechen** (1552-1615) 1592 tarihli eserinde, toprak tanrıçası Ceres'i, Bachus ve Cupid ile birlikte aynı sahnede göstermiştir.⁴ Aechen'in tablosunda Cupid'in kucagındaki meyve dolu kap ve Bachus'un sol elinde bulunan üzüm salkımı ve Ceres'in elindeki kadeh toprağın verimliliğini vurgulamaktadır. (Resim 3) Barok döneminde İtalyan sanatçı **Francesco Albani** (1578-1660) 1626 tarihli tablosunda bir hasat zamanı dört elementi dört kadın figürü şeklinde, insanların neşe ve coşkusu ile birlikte betimlemiştir.⁵ Tekerlekli arabayı andıran bir platform üzerinde yer alan tanrıçalardan Ceres sağ elinde kase ile vurgulanmıştır. (Resim 4)

Yine bir İtalyan sanatçı **A. Balestra** "Toprağın Bolluğu" adlı eserinde Ceres'i, göğüslerinden Dünyaya bereket saçan bir kadın olarak sembolize etmiştir.⁶ (Resim 5)

Maniyerist heykел ustası **Benvenuto Cellini**, Fransa Kralı Francois I için yaptığı tuzlukta (1539- 43) Neptün ile birlikte toprak tanrıçası Ceres'i sembolize etmiştir. (Resim 6) Neptün elinde deniz çatalı ile gemisinin üzerinde, toprak tanrıçası da mabedinin üzerinde oturmaktadır. Tuzluğun kaide kısmındaki küçük figürler dört mevsimle günün dört zamanını temsil eder.⁷

Avrupa Sanatı'nda genel olarak kadın figürü şeklinde sembolize edilen toprak tanrıçaları farklı atribülerle de değişik dönemlerde karşımıza çıkmaktadır. Gotik dönemde, İngiliz sanatçı **Robert de Lisle** 1295 tarihinde bir kitap resminde İsa'nın çarmıha geriliş sahnesinde, çarmıhın dibinde yer alan Adem motifi ile toprağı simgelemiştir.⁸ (Resim 7)

Aynı dönemin sonlarına doğru toprağın sembolize edilmesini, doğanın güzelliği, verimliliği ve meyve toplama aktiviteleriyle de vurgulandığını görmekteyiz. 1420 tarihli eser (Resim 8) bu amaca yönelik bir anlayışla yapılmıştır.⁹

Rönesans Döneminde toprağın sembolize edilişi ilginç anlatımlarla da ortaya konmuştur. Flaman Rönesansı'nın önde gelenlerinden detaycı ve dikkatli bir tasvir ustası olan **Rogier Van der Weyden**'in (1400-1464), İsa'nın çarmıha gerilişini konu edinen tablosunda üst planda, çarmıhın her iki yanında bulunan ay ve güneş değişik bir yorumla toprağı ve suyu temsil etmektedir.¹⁰ Çarmıh önünde bulunan kafatası da bir çok resimde aynı sahne içerisinde toprağın sembolü olmuştur. (Resim 9)

Avrupa Sanatında Karakterizasyon ve Buna Bağlı Olarak Dört Elementin Sembolize Edilişi

Bir olayı veya duyguyu somut olarak ifade edebilme çabaları, insanlığın tarihi süreç içerisinde gelişimine paralel olarak ortaya çıkan bir olgu olmuştur. Bir duyguyu, düşünceyi veya kavramı karakterize edip, nesnel bir varlık olarak ortaya koymak anlayışının içerisinde dinin ve psikolojinin önemli bir yere sahip olmasının yanında, gelişmelerin ışığı altında ortaya çıkan bilimsel araştırmaların da büyük bir yer işgal ettiği

görülür. Bu nedenle; karakterizasyon, sanatta ve edebiyatta çok önemli bir kavram olarak karşımıza çıkıyor.

Çok eski dönemlerde Akdeniz toplumlarında ve Yakındoğu'da karakterize görülmezdi. Eserlerinde dişi ve erkeği bile birbirine benzer şekilde ifade ederlerken, yalnızca kendi toplumlarından olmayan, yabancıları farklı gösterirlerdi. İ.Ö. 5. yüzyıla kadar bu durum devam etti. Bu tarihten sonra yavaş yavaş eserler karakterize edilerek yapılmaya başlandı. Örneğin; sporcular tasvir edilirken diğer insanlardan daha farklı çizilmeye başlandı. Tanrılar ifade edilirken insanlardan farksız birer nesnel varlık olarak yansıtıldı.

Helen döneminde anatomi ile ilgilenilmeye başlandıktan sonra heykellerde yüz ifadeleri ve pozlar ortaya çıktı.

Batı resminde ortaçağ boyunca ve rönesans başlangıcında karakterizasyon ahlaka bağlı bir kavram olarak gelişti. İyilik ve kötülük sınıflara bağlandı. Zenginler ve soylular iyiliği, fakirler kötülüğü temsil etti. Tacirler bencilliği, kral gururu, delikanlılar hırsı tutkuyu, kadınlar gerginliği temsil ettiler. Ressamlar sadece resim yapmanın yanında bir karakteri de yansıtmak istediler. Bu nedenle genellikle ahlaki unsurları tarihsel kişilerle gösterdiler.

İbrahim peygamber itaati, Musa temizliği, eski ahitle ismi geçen Job sabrı, Judith kibarlığı nezaketi, İmparator Neron adaletin ayaklara alınışını, Aristo döneminde hayata ve şaraba düşkünlüğü ile tanınan Epikurus her konuda ölçsüzlüğü temsil etti.

Avrupa düşünce yapısında önemli etkenlerden biri de İslam düşüncesinin 10. yüzyıl başlarından itibaren bu kıtada kendini hissettirmesi olmuştur. İslam dünyasında, gök bilimleriyle ilgili olarak yapılan çalışmalarda gezegenlerin yeryüzünde meydana gelen olaylar ve insan psikolojisi üzerinde etkili olduğu düşüncesinin ortaya çıkışı, Avrupa'yı da etkilemiş ve o güne kadar kendi bünyesi içerisinde gelişen, doğayı ve insanı algılama anlayışına yepyeni bir unsur daha ekleyerek farklı boyutlarda eserlerin yapımını sağlamıştır. Örneğin; İslam dünyasında gezegenlerden Venüs'ün ya da Jüpiter'in sabrı ve her türlü olumsuzluğa karşı göğüs germeyi, Mars'ın kötü düşüncüyü, Ay'ın içe kapanık ve durgunluğu, Satürn'ün hüznü ve üzünlüğü temsil ettiği düşünülürken bunun karşılığında Avrupa'da; Satürn işi, Mars savaşı, Venüs aşkı, Merkür sanatı ve sanatçılığı temsil ettiler. Bu doğal etkileşim sonucunda dört elementin karakterlerini gezegenlerin oluşturduğu inancı yaygınlaştı. Bütün bu gelişmeler sanatçıları, dört elementi betimlerken, konusunu sadece mitolojik tanrılardan alan sahnelerin yanında daha değişik karakterlerle de ortaya koymaya yöneltti.

Roma'da 1603 yılında **C. Riga**'nın tahta baskı kalıpları şeklinde hazırladığı dört element atribülerinde su; oturur vaziyette ayakları dibinde bir kaplumbağa ve iki elini göğsü üzerine koymuş ağır tabiatlı sakin bir ihtiyar şeklinde, hava; yanında bir keçi ve elinde ensturmanı ile neşeli bir kadın, ateş; bir yanında aslan bir yanında ateş yansıtan ayna ve elinde kılıcı ile kızgın bir genç ve toprak sağ elinde bir torba sol elinde büyük bir kitap

ve başı üzerinde güvercin yer alan sıkıntılı bir genç şeklinde sembolize edilmiştir.¹¹
(Resim 10-11)

Rönesans'ın başanlı portre sanatçısı **Alberth Dürer** (1472-1528), dört incil yazarını konu alan eserinde aynı zamanda Jean ile havayı, Pierre ile suyu, Paul ile toprağı ve Marc ile de ateşi temsil etmiştir.¹² (Resim 12)

Sonuç olarak; dört elementin ve onun içerisinde yer alan toprağın Avrupa sanatında ilk dönemlerde önce heykelde ve daha sonra resimde kadın formlarında tanrıçalar şeklinde sembolize edildiğini görüyoruz.

Gotik dönemlerden itibaren toprak sadece tanrıça hüviyetiyle betimlenmesinin yanında, değişik atribülerle de sembolize edilmiştir. Bunlardan başlıcaları; İsa'nın çarmıha geriliş sahnesinde kullanılan çarmıhın üzerinde her iki yanda yer alan ay ve güneş motifi, çarmıhın hemen dibinde küçük bir Adem tasviri ve çarmıh önünde bir kafatası ile ifade edilmiştir. Bazı durumlarda hiçbir sembole ihtiyaç duyulmadan kır sahnelerinde ve meyve toplama aktivitelerinde de toprağın verimliliği vurgulanmak istenmiştir.

Rönesans ve Barok dönemde toprak tanrıçası Demeter'in kimi zaman diğer tanrıçalarla ve kimi zaman da yalnız olarak sahnelendiğini, ancak bütün resimlerinde onun bolluk ve bereketini yansıtabilecek unsurların da sahneye yerleştirildiğini görüyoruz .

Dört elementin ifade edilmesinde değişik atribü ve tanrıça resimlerinin yanında sırf bu dört element aynı sahnede de karakterize edilmiştir. Bu durum; ya başlıbaşına dört farklı ifadeye sahip karakterin çizimi ile ortaya koyulmuştur, veya tarihsel kişiliklerin konu alınacağı tablolarda onlarla bir bütünlük içerisinde gösterilmişlerdir.

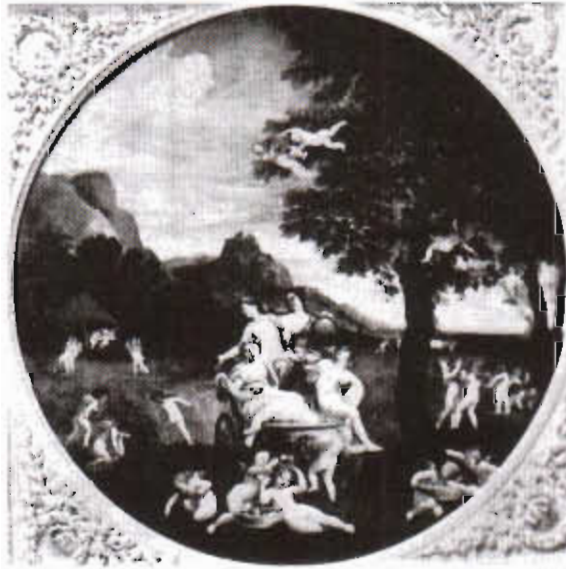
Resim 1. İ.S. Birinci yüzyıl sonlarına doğru toprağın hava ve su ile birlikte gösterildiği Roma'da bir rölyef.

Resim 2. Toprak tanrıçası Gaia'nın Siena'da bulunan bir rölyefi.

Resim 3. Hans Van Aachen'in Bacchus, Ceres ve Cupid tablosu.

Resim 4. Francesco Albani'nin "Dört Element" tablosu.

Resim 5. A. Balestra'nın "Toprağın Bolluğu" adlı tablosu.

Resim 6. B. Cellini'nin François I'e yaptığı tuzluk.

Resim 7. Robert de Lisle'nin 1295 tarihli bir kitap resmi.

Resim 8. Gothic döneme ait 1420 tarihli bir kır eğlencesi sahnesi.

Resim 9. Rogier Van der Weyden'in
"İsa'nın Çarmıha Gerilişi" tablosu.

Resim 10. Dört elementin sembolik atribüleri.

Resim 11. Resim 10'da yer alan toprak atribüsü.

Resim 12. Albert Dürer'in "Dört İncil Yazarı" tablosu.

KAYNAKÇA

Burckhart, Titus,
Encyclopedia of world Art,
Hemilton, Edith,
J. Friedlander, Max,
Gert Van der Osten And
Horst Vey,

Nurhan Atasoy,
Wittkower, Rudolf,

The City of The Virgin, London, 1960.

“Characterization”, Cilt.3, London, 1960, s.366-382.

Mitolygya (Çev: TAMER, Ülkü), İstanbul, 1990.

Early Netherlandish Painting, Burussels, 1967.

Painting And Sculpture In Germany And The Netherlands 1500-1600, London, 1969.

17 ve 18 Yüzyıllarda Avrupa Sanatı, İstanbul, 1985.

Art And Architecture In Italy 1600-1750, London 1958.

DİPNOTLAR

* Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Temel Sanat Eğitimi Bölümü.

1. Daha fazla bilgi için bkz: E.Hemilton; **Mitolygya**, s.31-354.

2. **Encyclopedia of World Art**; cilt VII , p1.64.

3. **Encyclopedia of World Art**; Cilt VI, p1.384.

4. Gert Van der Osten and Harst Vey; **Painting and Sculpture In Germany and the Netherladns** (1500-1600), R.307.

5. Rudolf Wittkamer ; **Art and Arhlctecture In İtaly** (1600-1750) s.25.

6. **Encyclopedia of World Art**; Cilt III, p1.489.

7. Nurhan Atasoy; **17 ve 18. Yüzyıllarda Avrupa Sanatı**, s.26.

8. **Encyclopedia of World Art**; Cilt VI, p1.384.

9. **Encyclopedia of World Art**; Cilt VI, p1.345.

10. Max J. Friedlander; **Early Netherlandish Painting**, plate .134

11. **Encyclopedia of World Art**; Cilt III, p1.202.

12. **Encyclopedia of World Art**; “Characterization”, S.370.